

BIJDRAGE

ROMAIN VANLANDSCHOOT

DE TOESPRAAK VAN CYRIEL VERSCHAEVE VOOR HET KATHOLISCHER AKADEMISCHER VERBAND IN STUTTGART OP 4 AUGUSTUS 1932 ALS KANTELMOMENT IN ZIJN EVOLUTIE NAAR HET NATIONAALSOCIALISME

Op 4 augustus 1932 ging in Stuttgart een bijeenkomst door van het *Katholischer Akademischer Verband*, een vereniging van Duitse katholieke academici. Aan de universiteit van het op 30 kilometer daar vandaan gelegen Tübingen doceerde de katholieke priester en theoloog Karl Adam (1876-1966) christelijke dogmatiek. Adam, die ook bekendheid genoot in het Nederlandse taalgebied, was een Duitse nationalist die een brug probeerde te slaan tussen katholicisme en nationaalsocialisme. In 1929 bezorgde het *Katholischer Akademischer Verband* een heruitgave van zijn boek *Das Wesen der Katholizismus* uit 1925.¹ De aandacht van deze organisatie voor de geschriften van Karl Adam leidde er echter niet toe dat hij op de feestelijke congressen van 1931 en 1932 op het spreekgestoelte verscheen. Dat gebeurde pas enkele jaren later.²

---

1 Over Adam: L. Scherzberg, *Karl Adam und der Nationalsozialismus*, Saarbrücken, 2011.

2 Medio 1933 publiceerde Adam in het *Theologische Quartalschrift* (Tübingen, 114, pp. 40-63) een bijdrage onder de titel *Deutsches Volkstum und katholisches Christentum*, waarin hij Adolf Hitler (1889-1945) als de messias catalogeerde. Op de *Katholikentag* in Stuttgart op 21 januari 1934 gaf hij een christelijke interpretatie aan de völkische ideologie en voor het *Katholischer Akademiker Verband* sprak hij in Augsburg in augustus 1935 over *Jesus Christus und der Geist unserer Zeit*.

DIE WENDE IN DER KUNST *

ES hat das Herz sich schon lange gewendet, bevor das Haupt es merkt und ausspricht, und im Augenblicke, da das Haupt die Wende registriert, regte es sich schon wieder zu neuer Wende.

Kunst entströmt dem Herzen. Herz, d.i. weniger Gefühl als pulsierendes Leben. In Zeiten, wo das Leben sich umwendet, wird die Kunst daher das erste Wendezeichen darbringen. Die Kunst ragt als Wetterfahne hoch über den Zeiten und empfängt die Stöße der unsichtbaren Mächte im Raum. Eine Richtung weist sie an, das scheint unerheblich, und dennoch: in den Geistern ist Orientierung auch Differenzierung.

Und Richtung besagt immerhin vieles. Richtung ist ein Woher. Ein Woher schlieszt sein Wohin ein, worauf es deutet. Dieses deutend Weisen ist unbestimmter, aber weiterreichend als das Wissen, und treibt uns mit der dunklen Macht des Lebensstroms fort. Man weisz das Vorbeigegangene, man ahnt das Kommende. In

---

* Deze voordracht werd gehouden als de voorlaatste in de reeks „Die katholische Kirche in der Wende der Zeit“ op de katholieke Akademiker-Tagung te Stuttgart, 4 Oogst 1932. — Voor den Nederlandschen tekst, zie: „Zoeklichten“, nummer vier in de reeks „Schoonheid en Christendom“, Zeemeeuw-uitgave, Brugge 1940.

^ Eerste pagina van het referaat 'Die Wende in der Kunst' van Cyriel Verschaeve tijdens het herfstcongres van het Katholischer Akademischer Verband in Stuttgart op 4 augustus 1932. [ADVN, VBRB 7042]

In het vlakbij gelegen Rottenburg an der Neckar was Johannes-Baptista Sproll (1870-1949) sinds 1927 bisschop en sinds 1913 namens de katholieke *Zentrumspartei* lid van het parlement van de deelstaat Baden. Zijn pastorale beleid werd beheerst door de angst voor het groeiende extremisme van de nationaalsocialisten, waartegen hij samen met onder meer het *Katholischer Akademischer Verband* een versterking van de intellectuele kracht van katholieke leken wilde inzetten.³

Het was in deze context dat in Stuttgart op 4 augustus 1932 het woord werd gevoerd door Cyriel Verschaeve, wiens radicaal flamingantisme tijdens de daaraan voorafgaande jaren meer en meer verstrengeld was geraakt met de *Revolution von Rechts*. Die evolutie kan worden afgelezen uit een aantal toespraken die hij verzorgde tussen 1927 en 1931: *De Romantiek in de Franse en Duitse opvatting* (Roeselare, 18 september 1927), *Het christelijk kunstwerk. Heropbeuring van christelijke kunst* (Antwerpen, 2 oktober 1927), *De Duitse muziek* (essay, juni 1930), *Het eeuwig leven van Augustinus* (Antwerpen, 19 augustus 1930) en *Im Geiste Rubens* (Aken, 14 september 1931).

VERSCHAEVE, VICTOR LEEMANS EN JONG DIETSCHLAND

Verschaeve was in 1926 van dichtbij betrokken bij de oprichting van het tijdschrift *Jong Dietschland*. In zijn eerste bijdrage aan het blad, in het nummer van 8 april 1927, verklaarde hij dat Vlaanderen en Duitsland van nature samen horen, iets wat hij in de toekomst voortdurend zal beklemtonen.⁴ De goede verstandhouding met de sterk op Duitsland georiënteerde hoofdredacteur Victor Leemans (1901-1971), die in augustus 1927 een eerste keer naar Alveringem kwam, zou hem daarin bevestigen. Beiden kenden elkaar vanaf 1923 en koesterden een voorliefde voor Duitsland, zij het vanuit een andere invalshoek. Verschaeve was sterk beïnvloed door de traditie van de romantische lyriek, terwijl Leemans vooral belangstelling toonde voor een nieuwe generatie katholieke intellectuelen, zoals Romano Guardini (1885-1968) en Erich Przywara (1889-1972).⁵ Inmiddels veroverden ideeën over *Volksgemeinschaft* en de natuurrechtelijke natie stormenderhand de kolommen van *Jong Dietschland*.⁶

— 3 Over Sproll: D. Durkhard, *Joannes Baptista Sproll. Bischof im Widerstand*, Stuttgart, 2013.

4 P.J. Verstraete, *De medewerking van Cyriel Verschaeve aan het weekblad Jong Dietschland*, in: *Verschaeviana Jaarboek*, 1986, pp. 119-166.

5 Zie: K.H. Weilemann, *Zerspringende Akkord. Das Zusammenspiel von Theologie und Mystik bei Karl Adam, Romano Guardini und Erich Przywara als theologische Fuge*, Würzburg, 1999.

6 O. Boehme, *Tussen de fronten. Het jong conservatisme van Victor Leemans*, in: *WT*, jg. 58, 1999, nr. 3, pp. 131-154; vervolledigd in: O. Boehme, *Revolutie van rechts en intellectuelen in Vlaanderen tijdens het interbellum. Ideeënhistorische bijdragen*, Leuven, 2010. Zie ook: F. Van Den Heuvel, *Victor Leemans, een vergeten sociologisch discours. Een uiteenzetting van de sociologie van Leemans en de Vlaams-nationalistische en romantische invloed*, masterscriptie Universiteit Gent, 2020.

^ De redactie van *Jong Dietschland*, met onder andere Victor Leemans, 8 juli 1932.
Met achteraan v.l.n.r.: dr. Staf Baeten, Victor Leemans, dr. Albert Catry, ing. Leo Isebaert,
ing. Herman Persyn en onbekend persoon. Vooraan v.l.n.r. Angela Dosfel, Leo Dumoulin,
Odiel Spruytte, Kamiel De Vleeschouwer en Leo Wouters. [ADV, VFAL 1282]

EEN VERGETEN STUDIEDAG IN ROESELARE

De Alveringemse gesprekken tussen Verschaeve en Leemans betroffen kunst en cultuur, maar vooral het bestaansrecht van een Vlaams-nationalistische politieke partij en de evolutie van de flamingantische studentenbeweging. Verschaeve had beide sinds 1919 verdedigd en na de kerkelijke veroordeling van het Vlaams-nationalisme op 11 oktober 1925 was zijn woede zo mogelijk nog groter geworden. Het begrippen-arsenaal natie, nationalisme, nationale staat, Vlamingen, Vlaanderen moest leiden tot het éne doel: *Vlaanderen volk, Vlaanderen staat!* Terwijl de Brugse bisschop Gustave Waffelaert (1847-1931) op 29 juli 1927 met een scherpe brief aan de collegedirecteurs uit zijn diocesis het standpunt van het episcopaat herhaalde⁷, publiceerde de redactie van *Jong Dietschland* een nummer dat integraal gewijd was aan de verdediging van de Vlaamsgezinde studentenbeweging.⁸

Ondertussen ging Verschaeve onmiddellijk in op een voorstel van Martha Van de Walle (1902-1980) om een spreekbeurt te houden, eigenlijk een les te geven, op een provinciale studiedag van de Vlaamsche Landsbond voor Rooms-Katholieke Vrouwen en Meisjes in Roeselare op 18 september 1927. Hij had op dat moment echter geen behoefte om andermaal een nationalistisch politiek werkstuk af te leveren en presenteerde een vergelijking tussen de Franse en de Duitse cultuur onder de titel '*De Romantiek in de Franse en Duitse opvatting*'. Dat zijn voorkeur uitging naar de Duitse romantiek was uiteraard geen verrassing.⁹

Er was in die dagen in een breder verband veel te doen over het aanhoudende politieke antagonisme tussen Frankrijk en Duitsland en de noodzaak van een vredelievende oplossing. Verschaeve bouwde daaromtrent in Roeselare een erg ongelijkmatige diptiek op. De Franse romantiek was volgens hem import en had volgens hem zo goed als geen waarde. Auteurs als Alphonse de Lamartine (1790-1867), Alfred de Musset (1810-1857) en Charles de Vigny (1797-1863), die hij in zijn opleidingsjaren had gelezen, gooide hij nu op de literaire afvalberg. Aan het eind van zijn betoog hield hij nog vier namen over: Charles Baudelaire (1821-1867), Victor Hugo (1802-1885), Arthur Rimbaud (1854-1891) en Paul Verlaine (1844-1896), naast Léon Bloy (1846-1917), "*le pèlerin absolu*". Verschaeve haatte de Franse *esprit*, zoals die door de Franse essayist Henri Massis (1886-1970) was omschreven in *Défense de l'Occident* (1927): "*L'intelligence française est la seule qu'il y ait au monde (...). En philosophie, littérature, art il n'y aura que ce que nous disons, qui compte dans l'avenir*". Even radicaal verwierp de West-Vlaamse katholieke geestelijke de stellingen van de Franse hoogleraar literatuurgeschiede-

⁷ *Jong Dietschland*, 20 en 27 mei en 3, 10 en 17 juni 1927; *Verzameld Werk Cyriel Verschaeve* (VW), dl. 7, Brugge, 1959, pp. 207-246.

⁸ *Jong Dietschland*, 27 augustus 1927.

⁹ ADVN | archief voor nationale bewegingen, Antwerpen, BE AC460-Fonds Cyriel Verschaeve (FV), brieven van Verschaeve aan Jozef Lootens, 22 oktober en 1 november 1927.

nis Maurice Souriau (1856-1943), die in 1927 het tweedelige *Histoire du romantisme en France* had uitgebracht.¹⁰

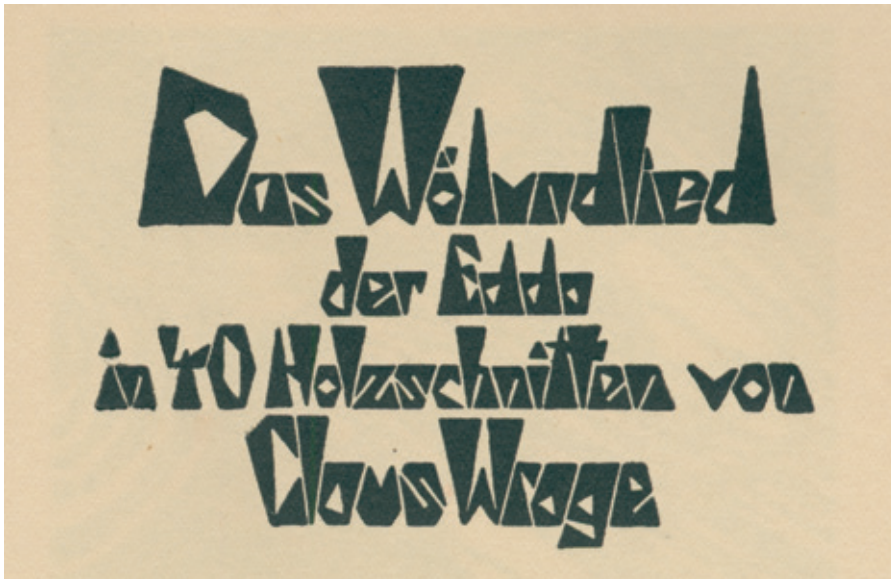
Verschaeve bevond zich aan het andere uiterste, de glorificatie van al wat Germaans was. De Duitse romantiek vormde voor hem een “*uiting van de eigen geaardheid (...) De openbaring van 't leven door de Duitse romantiek moest ten slotte toch de diepste zijn*”. Tot viermaal toe refereerde hij instemmend naar het in 1925 verschenen *Ein Jahrtausend Deutscher Romantik. Zur Revision der deutschen Literaturverfassung* van Joseph August Lux (1871-1947). De romantiek was voor deze Duitse-Oostenrijkse publicist “*een stem van het ras, Duits en noords*”. Ook Verschaeve zag de Duitse romantiek als de hoogste manifestatie van de Duitse geest en cultuur. “*Voor mijn gevoel is 't geen thesis, die bewezen moet worden: ze is vanzelf sprekend*”, zo stelde hij.

In zijn uiteenzetting besteedde Verschaeve veel aandacht aan de periode 1750-1850, die volgens hem – geïnspireerd door onder anderen Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) – werd getypeerd door melancholie en *Weltschmerz*. Er was bij Rousseau, aldus de Duitse literatuurcriticus Tilman Krause, een zekere “*Fortschrittsskepsis*” aanwezig. Verschaeve citeerde uitvoerig, zij het selectief, uit *Jean-Jacques Rousseau. Een beeld van zijn leven en werk* (1912) van de Nederlandse communistische en tegelijk religieus geïnspireerde dichteres Henriette Roland Holst (1869-1952), die de “*poëtische weemoed, de onstuimige bewogenheid, het innige natuurgevoel*” van de Franse ‘*philosophe*’ loofde. Al tekende hij daarbij aan dat Rousseau niet in staat was geweest om “*een romantisme als volledige levensuiting*” te creëren.

Mal du siècle, melancholie, *Weltschmerz* en *Sehnsucht* leidden voor Verschaeve alleen in Duitsland – “*t land van den hartstocht, van de muziekmacht*” – tot een waar romantisch hoogtepunt. Vandaar maakte hij de overstap naar het mysterie en de mystiek. Frankrijk had gehoorzaamd aan “*de eisen van het heersend verstand*”. Duitsland neigde “*naar ontvangend en zingend gevoel*”. Ook de Vlaamse romantiek, aldus Verschaeve, is “*volle romantiek*”. Na de Eerste Wereldoorlog had hij zich toegelegd op de Duitse mystieke literatuur en theologie. Aan de basis daarvan lagen volgens hem “*de geweldige volksepopes*”, zoals *Parsifal*, de *Nibelungen* en de *Edda's*, met uiteraard de Duitse componist Richard Wagner (1813-1883) als muzikale inspiratiebron op de achtergrond.

De eerste auteur – Verschaeve gaat niet chronologisch te werk – die aan bod kwam, was priester-dichter Angelus Silesius (1624-1677) uit Wroclaw (Breslau), de *Cherubinische Wanderer* uit de baroktijd. Het vers “*Der Ros' ist ohn' Warum, sie blühet, weil sie blühet, Sie acht't nicht ihrer selbst als man sie siehet*” vergeleek hij met de religieuze natuursymboliek van Guido Gezelle (1830-1899), “*Al wat gij doet is blomme zijn*”.

10 Het citaat in VW, dl. 5, 1956, p. 954, voetnoot 3. Over: Massis, een adept van Charles Maurras (1868-1952): M. Leymalrie e.a. *L'Action Française, culture, société, politique*, Paris, 2012.

^ Titelblad van *Das Wölnlied der Edda in 40 Holzschnitten* van Claus Wrage (Lübeck, 1933). [ADVN, VBRBL 519]

Zoals hij van de poëtische zeggingskracht van Silesius hield, zo prees Verschaeve de schoonheid van het woord bij Mechtild von Magdeburg (1207-1282), de eerste die voor de neerslag van haar mystieke visioenen het Nederduits aanwendde. Hij loofde haar teksten “in het teken van beklemmende grootheid” en vergeleek die met die van de Spaanse mysticus Johannes van het Kruis (1542-1591).¹¹

Dat Verschaeve niet onbeslagen op het ijs kwam als het de middeleeuwse mystiek betrof, bewees hij even verder door een verwijzing naar de anonieme Engelse auteur van de mystieke literaire tekst *The Cloud of Unknowing* uit de 14de eeuw. Opmerkelijk was dat de Zuid-Nederlandse mysticus Jan van Ruusbroec (1293-1381) bij Verschaeve nauwelijks aandacht kreeg, terwijl diens werk toen volop in de (wetenschappelijke) actualiteit stond met publicaties van de jezuïet Léonce Reypens (1884-1972) en de oprichting in 1926 van het Ruusbroecgenootschap (Antwerpen). Ook over de uitgave van *Ons Geestelijk Erf. Tijdschrift voor onderzoek van de geschiedenis van de spiritualiteit* vanaf 1927, onder impuls van een andere jezuïet, Desideer Stracke (1875-1970), werd in Verschaeves Roeselaarse voordracht met geen woord gerept. Het baatte niet dat Reypens zijn volle

— 11 C. Verschaeve, *De dichter Joannes a Cruce* (in: VW, dl. 6, 1956, pp. 886-923). Zie ook: C. de Paepe, *Verschaeve en de Spaanse mystiek*, in: *Verschaeviana Jaarboek*, 1985, pp. 65-76.

steun gaf aan de Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging en graag bijdragen leverde voor hun tijdschrift *Gudrun*. Over de controversiële Meister Eckhart von Hoheim (1260-1328), “die de ziel vol heeft van de ontzaglijke stilte der mateloze ruimten”, wist Verschaeve meer te melden. De Duitse mysticus was voor hem “een wondere minnaar van ‘t mysterie, een echte zoon van ‘t land van de winternacht, (...) een volbloed romanticus”.

Ook de modernisten Theodor Däubler (1876-1934) en Reinhard Johannes Sorge (1892-1916) beschouwde Verschaeve als dichters die waren toegewijd “aan de gezwollen romantische stroom”. Sorge schreef hij “glanzend de hoogste romantiek” toe en hij etaleerde volgens hem “op indrukwekkende wijze welke het karakter van de Noorderromantiek was”. Met deze ode aan de Noordse mystiek sloot Verschaeve zijn voordracht af, die draaide om de in het Duitsland van zijn dromen gesitueerde “eeuwige romantiek”. De tekst van de toespraak in Roeselare werd merkwaardig genoeg nergens gepubliceerd. Dat gebeurde pas in het zevende deel met als titel *Dichtkunst* van de eerste editie van Verschaeves *Verzameld Werk*, dat werd uitgebracht in 1937. Het stuk, volgestouwd met excentrieke uitspraken over het wezen van de romantiek en over Duitsland, vormde een prelude op wat hij in Aken op 14 september 1931 te berde zou brengen.¹²

“WIE OPZETTELIJK ‘T NIEUWE WIL, VINDT NIET HET WEZENSNIEUWE”

De Pelgrimbeweging probeerde in Vlaanderen intussen katholieke spiritualiteit en artistieke (vorm)vernieuwing te combineren.¹³ Tegen die achtergrond moet de spreekbeurt worden gezien van Verschaeve in Antwerpen op 2 oktober 1927, waartoe hij was uitgenodigd door Dirk Vansina (1894-1967), zijn latere biograaf, die lid was van deze groep. Hij en Verschaeve hadden tijdens de Eerste Wereldoorlog een innige vriendschap gesloten.

Verschaeve sprak *Over het christelijk kunstwerk* en gaf zijn lezing de ondertitel *Heropbeuring van christelijke kunst* mee. Zijn eerste zin verraadde al de twijfel: “Een christelijke lente doen bloeien overal, (...) wie zou ‘t niet willen? Maar wie vermag het?”. Het verval van de laatste eeuwen “doemt op als een fata morgana. Is het geen ijdele vraag of deze ‘heropbeuring’ slagen kan?”, zo ging hij verder. De waarheid ligt niet in de vorm van het kunstwerk, zo stelde Verschaeve. Vormschoonheid is niet decisief: “Wie angstig is om vormen werkt niet met zijn levensmacht; wie opzettelijk ‘t nieuwe wil, vindt niet het wezensnieuwe”. Als bewijs liet hij een plejade schilders de revue passeren en concludeerde hij dat Michelangelo (1475-1564) “werkte met al de macht van den vormenschat der hele Oudheid in zijn hand”. “Zijn de vormen vergeten; dan ontvangen we mateloos, dan zijn we met de zaak zelve bezig en zij is machtig in ons werk”, getuigde hij. Zoals de

— 12 VW, dl. 7, 1937, pp. 283-320; VW, dl. 5, 1956, pp. 957-995.

13 M. de Ridder, R. Heynickcx, E. Peters & D. Van Mol, *De Pelgrim, kunst en zingeving in een onttoverde wereld* (1924-1931), Antwerpen, 2023.

^ Cyriel Verschaeve en Dirk Vansina voor huize Wieseloo, gelegen op het gelijknamige landgoed in Gooreind, een gehucht van Wuustwezel na 1939. [ADVN, VFAL 398]

gotische kathedraal als vanzelf groots wordt, oprijzend *"in de nevelen van 't noorden en met germaansen hartstocht als ziel"*. Volgens Verschaeve *"vloeien de schoonste vormen vanzelf"*, zoals de mystici via een *écriture automatique* hun visioenen aan het papier toevertrouwen. *"Zo voel ik den tijdsgeest aan en de tijdsgeest is een genade voor velen"*, voegde hij eraan toe. Het gehele interbellum lang keek Verschaeve doorheen het prisma van mysterie en mystiek naar de cultuur van zijn tijd.

Over het Christelijk Kunstwerk.

HEROPBEURING VAN CHRISTELIJKE KUNST.

Een christelijke lente doen bloeien overal, op heel een eeuw in haar hoogste leven Christus' karakter slaan. Wie zou 't niet willen ? Maar wie vermag het ?

Lente's en eeuwen zijn cosmisch en 't cosmische is niet menschelijk. Menschen kunnen daarvan droomen maar 't niet bewerken, spreken van wat men niet doen kan is ijdel.

En de Fata Morgana te doen opdoemen van een geestesrijk, waarin Christus zichtbaar heerscht, hoe verlokkelijk het ook weze, Wij moeten het uit liefde tot Christus verzaken. Liefde eischt daden. Wat vermogen we te doen ? de geweldige machten die eeuwen lang al de wereld haar livrei deden dragen verdrijven en Christus kleuren over onze tijden laten wapperen ? Is 't mogelijk ? IJdele vraag. Maar beslist zeker kan elk kunstenaar in zijn eigen leven Christus heerschappij volmachtig maken.

Daarover te spreken is niet ijdel,
Moge het vruchtbaar zijn.

Kunstwerk verschilt van al ander werk hierin dat het het leven niet dient maar uitdrukt. 't Kunnen bepaalt, omlijst, richt het leven van buiten uit, van boven uit zoo men 't wil, maar drukt het niet uit, is geen zwelling van 't leven zelf ; 't voelen drukt met een kracht, die van binnen opwelt, 't leven door leven uit. Voelen is de barende kracht. Wat zal er 't christelijk kunstwerk dan baren ? Enkel en alleen 't aanvoelen van Gods leven. De christelijke kunst moet met al haar werken 't woord over God herhalen : in Mij is 't Woord Vleesch geworden, in mij is dus Zijne glorie te zien, een glorie als van den Eeniggeboren des Vaders, vol van genade en waarheid.

In 't Christelijk kunstwerk wordt Christus herboren. Dit is al de theorie die ik te verkoopen heb.

« Grau » is ze niet maar wel verbijsterend.

^ Eerste pagina van *Over het Christelijk Kunstwerk* van Cyriel Verschaeve. Overdruk uit *Dietsche Warande en Belfort*, januari 1928. [ADVN, VBRBL 7]

Filippo Marinetti (1876-1944) en zijn futuristisch manifest (1909) viel Verschaeve in scherpe bewoordingen aan, omdat hij “*de vormen van de machine aan de kunst dictatoriaal oplegde*”. Dat was niet meer dan “*oudgeboren nieuw*” of “*moderne rommel*”. De schilderijen van de futuristen ware in zijn ogen zodanig “*met de tijd gemerkt*” dat ze er niet meer boven uit stegen. Verschaeve zal deze tirade in Stuttgart herhalen en uitbreiden. Voor morgen – en dat wordt zijn slotbedenking – wacht het nieuwe *Gesamtwerk*, de ware christelijke kunst, zoals in de glasramen van Eugene Yoors (1879-1975) en de (kerk)architectuur van Flor Van Reeth (1884-1975), beiden leden van De Pelgrim. Zij vormden voor Verschaeve een waarborg voor de toekomst van de christelijke kunst. Hij wilde wel een *renouveau catholique* (de term was toen volop in), maar hij was voor zichzelf niet in staat om de kloof tussen katholieke kunst en moderniteit te dichten. Omdat het tijdschrift *De Pelgrim* op dat moment nog in de steigers stond, stuurde Verschaeve de tekst aan *Dietsche Warande en Belfort*, dat hem opnam.¹⁴

“DE VLUCHT OVER DE HOOGSTE EEN EEUWIGE BERGEN”

Ondertussen reisde Victor Leemans om de haverklap naar Duitsland en verruimde hij zijn blik op het politiek-maatschappelijke en het intellectueel-culturele leven in het oostelijke buurland van België. Münster in Westfalen was zijn geliefkoosde pleisterplaats, waar hij in contact kwam met filosoof Peter Wust (1884-1940). In de loop van 1927 vertaalde Leemans een stuk uit diens *Rückkehr aus dem Exil* (1926) onder de titel ‘*De terugkeer van ‘t Duitsch katholicisme uit de ballingschap*’. De auteur pleitte erin voor een meer offensieve houding van het Duitse *renouveau catholique*, wat Leemans ten zeerste beviel.¹⁵ In maart 1930 arriveerde Leemans andermaal in Münster, waar hij kennis nam van het existentialistische *Ungewissheit und Wagnis* van Wust. Prompt volgde een vertaling in drie artikelen in *Jong Dietschland*. Het pas opgerichte *Thomistisch tijdschrift voor katholiek kultuurleven* van de dominicanen (Antwerpen) besteedde er eveneens aandacht aan.

Op 8 augustus 1930 verscheen een dubbel themanummer van *Jong Dietschland* over Duitsland. Hoofdredacteur Leemans pleitte in de inleiding met als titel ‘*Duitschland en Vlaanderen*’ expliciet en onbewimpeld voor hartelijke samenwerking. Daarmee legde hij de basis voor de *Flämische Woche*, die precies een jaar later in september 1931 in Aken zou plaats vinden.

Inmiddels werkte Verschaeve aan een nieuw stuk over de verheerlijking van de romantiek, *De Duitse Muziek*. Hij repliceerde daarin onder andere op *L’Art flamand et la France* uit 1918 van de Franse (kunst)historicus Louis Gillet (1876-1943), die hij tijdens de Eerste Wereldoorlog had ontmoet. Duitsland had, zo stelde Gillet, sinds een eeuw de bedoeling “*de s’incorporer l’art flamand*”, maar beide hadden volgens hem niets met

---

¹⁴ *Dietsche Warande en Belfort*, januari 1928, pp. 3-26 (VW, dl. 4, 1954, pp. 747-775).

¹⁵ V. Leemans, in: *Jong Dietschland*, 11 en 18 november 1927.

elkaar gemeen. *"C'est avec la France que l'unissaient les rapports séculaires et ininterrompus"*, zo ging hij verder. Een verwerpelijke Germaanse rassentheorie, *"sorte de mythe historique"*, had Vlaanderen voortdurend dichterbij zich toegetrokken. Echter, het Nederlands mag dan nog van Germaanse oorsprong zijn, *"la littérature, la pensée flamande, que doivent-elles à l'Allemagne?"*, verklaarde hij retorisch. Het was ontegensprekelijk de Franse kunst *"qui est en position de régner seul dans le monde, il couvre la chrétienté entière"*, aldus Gillet.

Opgewonden begon Verschaeve aan wat bedoeld was als een grondige weerlegging. *"Reeds lang zweefde en ruiste muziek in de Duitse wouden"*, zo noteerde hij. En verder: *"Hierin herkennen wij reeds wat de Duitse muziek steeds zal zijn en blijven: hart der dingen, stroom uit het wezen, dreun uit het binnenste, mateloos gevoel der volkskracht"* en volstrekt verschillend van de *"lichtende klaarheid van Frankrijks vormschoonheid"*. Voor Verschaeve lag Vlaanderen aan *"de randen der Duitse wereld"*. Componisten uit de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden waren *"de wetgevers der Duitse muziek aan de vele vorstenhoven, heel Duitsland door"*, en dat had als vanzelfsprekend geleid tot Johann Sebastian Bach (1685-1750), die *"de Duitse muziek beheerst en die van gans de wereld"*.

De jaren 1927-1930 markeren een belangrijk keerpunt in het beluisteren van Duitse muziek bij Verschaeve. Vrienden deden hem een radiotoestel cadeau. Hij was er dankbaar voor en toonde zich enthousiast over zijn nieuwe luisterervaringen. Georg Friedrich Händel (1685-1759), die het grootste deel van zijn leven in Engeland woonde, bleef hij stevast als een Duitser beschouwen. Diens *Judas Machabäus* typeerde hij als *"een meesterstuk van eenvoud en meeslepende onweerstaanbaarheid"* en het erin gepresenteerde verhaal duidde hij als een volks-nationalistische opstand tegen de verdrukker. Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1792) was voor Verschaeve *"de fontein der muziek"* en Ludwig van Beethoven (1770-1827) noemde hij *"tot in de kern Vlaams"*. Uiteraard had hij het ook over de door hem bijzonder bewonderde Richard Wagner: *"sinds Wagner verdween, kunnen we ons de muziek zonder hem niet meer voorstellen"*. Anton Bruckner (1824-1896), Gustave Mahler (1860-1911) en Richard Strauss (1864-1949) waren wel *"indrukwekkende namen"*, maar apprecieerde hij veel minder.

"OOK IN 'T GEBIED DER WAARHEID ZET LEVEN ALLEEN VERDER LEVEN VOORT"

De katholieke gemeenschap van het aartsbisdom Mechelen wilde, naar aanleiding van het feit dat kerkvader Augustinus van Hippo (354-430) anderhalf millennium geleden overleden was, een academische zitting aan hem wijden. De kring rond jurist en publicist Jozef Muls (1882-1961), conservator van het Museum van Schone Kunsten en docent aan de Katholieke Hogeschool voor Vrouwen in Antwerpen, nam het initiatief om Verschaeve te vragen voor een gelegenheidstoespraak over *Het eeuwig leven van Augustinus* op 19 augustus 1930 in Antwerpen. De vrees van Verschaeve dat zijn persoon bij aartsbisschop Ernest-Joseph Van Roey (1874-1961) tot obstructie zou leiden, waar de Vlaams-nationalistische krant *De Schelde* op had gezinspeeld, bleek volkomen ongegrond.

In zijn Antwerpse voordracht, waarbij onder meer burgemeester Frans Van Cauwelaert (1880-1961) en de latere Leuvense rector Honoré Van Waeyenbergh (1891-1971) aanwezig waren, veegde Verschaeve de uitgebreide wetenschappelijke literatuur over Augustinus goeddeels aan de kant wegens te dogmatisch en te apologetisch. Augustinus zocht volgens hem *"met zijn hart als zijn licht zijn weg door het leven"*. Hij zou die benadering verder uitwerken in zijn exposé voor het *Katholiker Akaemischer Verband* in Stuttgart in 1932. *"Ook in 't gebied der waarheid zet leven alleen leven voort"*, aldus de priester uit Alveringem. Een heilige *"is geen geleerde door zijn kennis, maar omdat hij dichter is, die zijn leven aan de nowereld achterliet"*, zo oordeelde hij. De dichter gaat boven de geleerde. *"Het is 'niet de taal der kennis", maar "de hemelhoge taal der liefde"* die ons naar de toppen voert, *"de taal der paradoxen, de enige waarin waarheid wezen heeft en waar de uitersten waarheid worden"*, zo voegde hij eraan toe. Verschaeve noemde Augustinus *"de arend der liefde"* en besloot als volgt: *"Liefde zingt. Heel zijn werk was zang. In zang is alles leven. Leven alleen blijft leven en trekt leven in zijn spoor"*. De moeilijk leesbare tekst werd uiteindelijk gepubliceerd in het oktobernummer van 1930 van *De Pelgrim*.

"VERSCHAEVE WAR EIN ERLEBNIS"

Toen Duitse sympathisanten van het Vlaams-nationalisme onder de leiding van priester en kapelmeester van de dom van Aken Theodor Rehmann (1895-1963) in het voorjaar van 1931 het initiatief namen om in deze stad vlakbij de grens met België een *Flämische Kunstwoche* te organiseren, sprongen Muls en Leemans onmiddellijk op de kar en suggereerden zij Verschaeve als feestredenaar.

✓ Theodor Rehmann (links) en Odiel Spruytte, Aken, s.d. [ADV.N, VFAL 2172]

Rond dezelfde tijd werd – aangemoedigd door een aantal activistische ballingen en Robert Paul Oszwald (1883-1945), de contactman tussen het Vlaams-nationalisme en de Duitse regering – aan de universiteit van Keulen de oprichting voorbereid van een Deutsch-Niederländisches Institut.¹⁶ De katholieke burgemeester van Keulen en na-oorlogse bondskanselier Konrad Adenauer (1876-1967) en de rector van de universiteit hielden de in de richting van het nationaalsocialisme evoluerende Oszwald en zijn Groot-Nederlandse en *völkische* intenties echter op afstand.¹⁷ Er werden contacten gelegd met de Nederlandse overheid en de officiële oprichting in januari 1931 gebeurde in een heel ander kader dan Oszwald & Co voor ogen hadden gehad.

Oszwald bleef evenwel niet bij de pakken zitten en contacteerde Rehmann, die op zijn beurt kunsthistoricus en filosoof Peter Mennicken (1894-1960) onder de arm nam. Mennicken zou zich in het voorjaar van 1933 aansluiten bij het nationaalsocialisme. Vermoedelijk werd ook de Akense historicus en journalist Albert Mirgeler (1901-1979), die toen een grote belangstelling aan de dag legde voor het Italiaanse fascisme, gecontacteerd.¹⁸ De groep Akense intellectuelen omvatte zowel katholieken, liberale nationalisten als Rijnlandse separatisten, die echter allemaal gelijkmoedig in rechtspolitische richting keken.

Muls en Leemans traden al snel in contact met de groep Rehmann en zij mobiliseerden ook Martha Van de Walle en haar oudere broer Maurits, net als Dries Devos (1894-1960), Floris Vander Mueren (1890-1966) en Jef Van Hoof (1886-1959). Het was hun intentie om in Aken Vlaanderen te presenteren zoals zij het zagen in een grootse totaalanifestatie. Aanvankelijk toonde Verschaeve zich terughoudend, uit vrees dat het bisdom Brugge zijn spreekbeurt zou verbieden “*als 't wat te ruchtbaar wordt*”. Wat later liet hij echter weten dat Leemans voor een Duitse vertaling van zijn theaterstuk *Jacob van Artevelde* zou zorgen ten behoeve van een opvoering in Aken. Zelf begon hij met de voorbereiding van zijn toespraak, die hij de titel *Im Geiste Rubens* meegaf en die een overzicht van de Vlaamse kunstgeschiedenis zou bieden, gevat in het oeuvre van de Antwerpse schilder. Hij dagtekende het manuscript op 26 juli 1931. Wat hij voor deze gelegenheid neerschreef steunde op twee kleinere opstellen uit de periode 1927-1929.¹⁹

---

¹⁶ W. Dolderer, *Activistische ballingen in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog* (2), in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 59, 2000, nr. 3, p. 148 en n. 223; S. Lautz, *Flandern in der Spiegel von echte Volksgeschichte*, in: B. Dietz e.a. (red.), *Griff nach dem Westen. Die 'Westforschung' der volksnationalen Wissenschaften zum nordwesteuropäischen Raum 1919-1990*, dl.1, Münster, 2003, pp. 247-291.

¹⁷ F. Golzweski, *Kölner Universitätslehrer und der Nationalsozialismus*, Köln, 1988, pp. 11 & 21.

¹⁸ Over Mirgeler: A. Prettenhiefer, *Albert Mirgeler*, in: H. Durchhardt, *Europäische Historiker. Ein biographisches Handbuch*, dl 3, Göttingen, 2007, pp. 133-155.

¹⁹ *Rubens' zinnelijk levensgeweld en mystiek*, gedateerd: november 1927, waarvan niet bekend is of het toen in druk is verschenen (VW, dl. 6, 1937, pp. 247-257 en onder de titel *De godsdienstige mens* in VW, dl. 4, 1954, pp. 479-491). Het tweede opstel, *Rubens te Antwerpen* (12 november 1929), werd gepubliceerd in *De Pelgrim* (februari 1931, pp. 9-40) en onder de titel *Rubens, de voleinder der renaissance* in VW, dl. 5, 1937, pp. 211-243 en in VW, dl. 4, 1956, pp. 191-523.

Driehonderd Vlamingen trokken naar de Akense *Kunstwoche*, onder wie Ernest Claes (1885-1968), Robrecht De Smet (1875-1937), Ward Hermans (1897-1992), Jeroom Leuridan (1894-1945), Muls, Reimond Speleers (1876-1951), Felix Timmermans (1886-1947), Jef Van Hoof, Jules Van Nuffel (1883-1953), Renaat Veremans (1894-1969), Raf Verhulst (1866-1941) en Herman Vos (1889-1952).²⁰ De katholieke *Oberbürgermeister* Wilhelm Rombach (1884-1973)²¹ sprak op donderdag 11 september in een hartelijke sfeer de begroeting uit en beklemtoonde de toenadering tussen Vlaanderen en Duitsland, het overheersende thema van de gehele *Woche*.

De eerste zin van de redevoering van Verschaeve op zondag 14 september zette meteen de toon: *“Seit dunkler Vorzeit sind wir schon Nachbarn. Dennoch, haben wir genügend Kenntnis von einander?”*. Daarom kwam Vlaanderen nu zelf en etaleerde het het aanzicht van zijn kunst, *“das Völkische im Volkstum”*. Vlaanderen knoopte weer aan met de eeuwenoude Germaanse eenheid, aldus Verschaeve, die hij eerder in opstellen over Duitse romantiek, mystiek en muziek had beschreven.

Verschaeve ontwikkelde deze *Erscheinung* in drie historische stappen. Aan het begin staat Jan Van Eyck (ca. 1390-1441) met de verfijnde bloemenpracht, het helle daglicht en de kleurenrijkdom van het Lam Gods. Hij ging niet in op de mystieke diepten van het Gentse altaarstuk, noch op de Bijbelse referenties. Hij zag de vele torens opdooimen aan de einder van het schilderij, dat het Vlaamse landschap, *“im schrankenlosem Jubel zuckend”*, verbeeldde.

De tweede die hij ten tonele voerde, was Pieter Bruegel (ca. 1525/1530-1569), *“die flämische Seele voller Leid”*, de schilder van een *“furchtbare Tragödie”* in *‘De triomf van de dood’* (1562). Voor Verschaeve verwees dit allegorische werk naar de *“politische Wirren seiner Zeit”*, veel meer dan naar de canon van de laatmiddeleeuwse of vroegmoderne dodendansen. Voor Van Eyck was de wereld een paradijselijke weide, voor Bruegel een dal van verschrikking.

Pieter Paul Rubens (1577-1640) was volgens de priester van het bisdom Brugge, die hem zonder meer als de grootste beschouwde, zijn meesterschap over de vormen in Italië gaan ophalen, maar niet de inhoud, want *“die is zuiver Vlaams”*. Het eindresultaat was een overmatige kleurenpracht, waarmee Rubens tot de hele wereld had gesproken. Alles wat hij schilderde, versmolt tot vlekkeloze eenheid. Vlamingen herkennen in dit universum *“mit Stolz und Wehmut unseres Herzens Lebensbild”*. Verschaeves opvattingen over de verhouding tussen volk en kunst zouden via Vansina en Filip De Pillecyn (1891-1962) doorbreken in het tijdschrift *Volk* (1935-1941), het *Maandschrift voor Dietsche Kunst en Kultuur* met een gezwollen rechtse retoriek. De Alveringemse onder-

— 20 Vlaanderen, jg. 10, 26 september 1931, nr. 489, pp. 302-303.

21 Over Rombach: H. Siemons, *Zwischen die Barrieren. Wilhelm Rombach, ein Leben für das Grenzgebiet*, Aachen, 1996.

JONG DIETSCHLAND

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR KATH. VLAAMSCH-NATIONAAL LEVEN

REDACTIE en BEHEER: Mw. DOSFEL, Veemarkt, Dendermonde.

Postcheckr. 108.922.

ALGEMEEN BEHEER & PROPAGANDA: Dr. A. CATRY, Roeselare.

ABONNEMENTSPRIJS: voor een jaar 55 fr. — 9 m. 45 fr. — 6 m. 30 fr.

CONGO: 1 jaar 65 fr. — 6 m. 40 fr. BUITENLAND: voor 1 j. 18 Belgas

— 6 m. 10 Belgas.

Losse nummers 1.50 fr. — Men kan inschrijven op alle postkantoren.

JONG DIETSCHLAND: Vlaamsche Kunstsdagen te Aken. — JOZEF MULS: Bij de Opening der Vlaamsche Kunsttentoonstelling te Aken. — VICTOR LEE-MANS: Werner Sombart's Sociologische Economie. — VIDI: Een groot Debat over Gods bestaan. — UITZICHT VAN DEN DAG: I. L. M.: Een belangwekkende Studie; 2. ARGUS: Om even na te kijken; 3. Door Partijvrijheid naar een vrij Katholicisme. — HAROLD LASKI: Henderson als Leider. — POLITIEK OVERZICHT. — KUNST EN LETTEREN: Wat anderen schrijven; W. HESSELS: De Bij; A. J. M. WIJDEVELD: Openluchttonel. — MEDEDELING — BOEKENTAFEL.

DE VLAAMSCH KUNSTDAGEN TE AKEN

Deze Kunstsdagen zullen in onze herinnering blijven voortleven als triomfdagen voor de Vlaamsche kunst en kultuur, als een wegwijzer voor onze kulturele expansie. In Aken is de Vlaamsche kultuur een eer te beurt gevallen, vanwege eminente vertegenwoordigers van een hoog-beschaafd volk, die alleen gegend wordt aan volkeren die werkelijk iets beteekenen. Het zegenrijke en levenssterke Vlaanderen, de Vlaamsche kleurenweelde en klankenharmonie, de scheppende Vlaamsche geest en dichtende ziel, is door Duitschland opnieuw ontdekt geworden, en ons in zijn volle grootheid geopenbaard. De begeestering en waardeering der Rijnlandsche intellectuelen voor de kulturele prestaties van het levende Vlaanderen, hebben onze kritische geesten van het laagland, weer het genietend perspectief gegeven van de Eifelbewoner die met een vlam in zijn oog roerloos heenstaart naar de wonderbare dorpjes, die in het dal genesteld zijn.

Vlaanderen heeft dichters als Ernest Claes en Felix Timmermans naar wie gretig geluisterd wordt en wier naam die van

V. T. in het Oostland, verder gaat; het heeft schilders en beeldhouwers die bezoekers lokken als alleen de beste tentoonstellingen in Aken er konden genieten; het heeft kunstkenneren als Jozef Muls, wier inzicht en kritisch verstand, wier bewonderende

en gedistingeerde geest respect afdwingt; het heeft componisten als Marinus de Jong, Kan. Van Nuffel, Jef Van Hoof en Renaat Veremans die van het muzikale Duitschland eindeloze toezichingen moeten in ontvangst nemen en herhaalde keeren op het podium worden teruggeroepen; 't heeft aan Cyriel Verschaeve een ziener en een zegger in wie de kracht, de rijkdom en de schoonheid der Vlaamsche ziel mondig geworden is, een gezant van zulke waardigheid en grootheid, dat geen officiële gezanten, het lichtende spoor van de kapelaan van Alveringem zullen uitwischen.

't Daghet in den Oosten! En 't is de zon van Vlaanderen die er de middag heeft aangekondigd van een volk dat men lang in de nacht der miskenning meende begraven te hebben.

Als prins van grooten huize zijn de vertegenwoordigers der Vlaamsche kultuur te Aken ontvangen. Hun werken zijn opgehangen in de mooiste tentoonstelling-zalen. Onze dichters traden op in het stedelijk concerthuis. Onze componisten zagen hun werk uitgevoerd onder de leiding van een dirigent als Prof. Dr. Raabe, wiens naam met de hoogste erkenning genoemd wordt. Verschaeve werd aanhoord met een eerbied en bewondering di-

een lievelingsdichter geworden is in de Duitse huiskamer; het heeft een Tooneel (1) dat, met Staf Bruggen aan het hoofd, stormend de harten veroverd, zoo sterk dat de tocht van het N.

pastoor besloot zijn causerie door nogmaals de (historische) band tussen Vlaanderen en Duitsland in de verf te zetten.

De Vlaams-nationalistische pers gaf het volle pond om de manifestatie in Aken in het algemeen en de toespraak van Verschaeve in het bijzonder in het licht te stellen. De *Schelde* wijdde er niet minder dan vijf hoofdartikels aan en noteerde dat Vlamingen en Duitsers bijeen waren gekomen “in het besef dat zij geestelijke verwanten zijn naar oorsprong en ontwikkeling. Deze samenhangigheid kan door geene wisselvalligheden van de staatkunde worden uitgewischt. (...) Te Aken is de grondslag gelegd opdat, wat zich verwant weet, toenadering vinde”. Andere Vlaams-nationalistische weekbladen en tijdschriften berichtten in dezelfde zin.²² Gerard Walschap (1898-1989) had in het katholieke weekblad *Hooger Leven* een goed gevoel bij de Akense dagen: “zij hebben geen klein-politieke beteekenis, maar een waarde in het licht van de ideeën die ons leiden. (...) Zij hebben de beteekenis van een verbroedering”.

Het onderzoek van de Duitse neerlandica Martha Baerlecken-Hechtle (1909-2007) naar de berichtgeving van de Keulse bladen over die *Flämische Woche* is revelerend. De liberaal-nationale *Kölnische Zeitung* beklemtoonde dat er in de regio Westfalen een grote behoefte bestond om de Vlamingen beter te leren kennen en citeerde Muls, die beweerde dat er geen Belgische kunst bestond en dat “*Flandern in Belgien das Kunsterzeugungsland gewesen war und bis heute geblieben [ist]. Belgien orientiert sich bewusst nach Frankreich, Flandern nach Deutschland*”. De katholieke *Kölnische Volkszeitung* schreef met sympathie over het Vlaams-nationalisme en toonde zich euforisch over het feestelijke Vlaams-Duitse gebeuren, “*das erste Zeugnis der Wiederverbrüderung*”. Verschaeve werd “*der gefeierte Führer Flandrens*” genoemd, een omschrijving die later door de nationaalsocialistische propaganda zou worden overgenomen. De conclusie van Baerlecken-Hechtle liet aan duidelijkheid niets te wensen over: “*Verschaeve kam mit der Teilnahme an diesen Tagen in eine politische Auseinandersetzung ein*”.

Terug in Alveringem schreef Verschaeve op 21 september 1931 aan Dirk Vansina over het succes dat hem in Aken te beurt was gevallen: “*Ik heb met ere mijn volk vertegenwoordigd en heb niet klein gezongen tegenover een groot volk*”.²³ Hij zag zichzelf als de grote bemiddelaar tussen Vlaanderen en Duitsland en voortaan zou hij elke gelegenheid aangrijpen om in Duitsland het woord te voeren.

< Verslag van de in september 1931 georganiseerde Akense Kunstwoche gepubliceerd in *Jong Dietschland* op 18 september 1931. [ADVN, VY900084]

²² De *Schelde*, 14, 15, 16, 17 en 24 september 1931; *Jong Dietschland*, 18 september en 16 oktober 1931; *Vlaanderen*, 19 september 1931; *De Blauwvoet*, september-oktober 1931, p. 37; *Gudrun*, oktober 1931; *Ons Leven*, 18 oktober 1931.

²³ ADVN, FV: Brief van Verschaeve aan Vansina, 21 september 1931 en aan Jozef Lootens, 29 september 1931.

Leemans had intussen van een korte trip de reisindrukken '*De zon in Duitsland*' meegebracht. Het licht dat hem overviel, kwam van de pas verschenen brochure *Revolution von Rechts* van socioloog en filosoof Hans Freyer (1887-1969). In *Jong Dietschland* van 7 augustus 1931 verwees hij zowel naar de ontegensprekelijk spectaculaire groei van het nationaalsocialisme als naar de historisch-sociologische analyse van Freyer, die hij als volgt samenvatte: "*De revolutie die nu aan de gang is betekent het verzet van het 'volk' tegen de industriële maatschappij*". De ware kern van de verhoopte vernieuwing in Duitsland was voor de hoofdredacteur van *Jong Dietschland* gelegen in het nationaalsocialisme. Hetzelfde geluid liet hij horen op een voordracht in Antwerpen in oktober 1931, die nadien werd verwerkt in zijn brochure *Het Nationaal-Socialisme* uit 1932.²⁴ De relatie tussen Leemans en Verschaeve raakte ondertussen verstoord door de keuze van laatstgenoemde voor het in 1931 opgerichte Verdinaso van Joris Van Severen (1894-1940).

"DIE KATHOLISCHE KIRCHE IN DIE WENDE DER ZEIT"

De algemene situatie in Duitsland was door een langdurige politieke crisis precair geworden. De verschillende verkiezingen in 1932 vertoonden een opgang van de Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP). Voor *Jong Dietschland*, dat een *völkisch* gedachtengoed propageerde, leek er geen alternatief voor Hitler te bestaan.

In Duitsland gingen onder het katholieke deel van de bevolking echter nog altijd stemmen op die zich verzetten tegen het geflirt met de nazi-leider. Dat deed ook Albert Mirgeler, de man die zich in Aken had laten opmerken.²⁵ Bisschop Sproll oriënteerde zich voornamelijk op de Münchense kardinaal Michael von Faulhaber (1869-1952), die op de slotceremonie van de *Katholiekentag* in Münster, op 7 september 1930, de tienduizenden toehoorders had toegesproken over *Unsere Kirche, unser Volk und unser Zeit*. Noch von Faulhaber noch Sproll waren de nationalistische *völkische* doctrine toegedaan.

Het openingsreferaar in Stuttgart op de bijeenkomst van het *Katholischer Akademischer Verband* in Stuttgart op 4 augustus 1932 was voor bisschop Sproll. Hij had het over de permanente economisch-politieke chaos, de opmars van de communistische partij in Duitsland en de zuigkracht van het nationaalsocialisme. Hij inspireerde zich vooral op de disciplinaire maatregelen die zijn collega, bisschop Ludwig Hugo (1871-1935) van Mainz, in november 1930 had uitgevaardigd tegen katholieken die toetraden tot de NSDAP. Op 15 december 1932 publiceerde Sproll een bijdrage over '*Kirche und Politik*' in het in Stuttgart uitgegeven *Deutsche Volksblatt*, waarin hij de christelijke geloofsovertuiging confronteerde met het groeiende extremisme in Duitsland.

— 24 *Jong Dietschland*, 7 augustus 1931.

25 *Jong Dietschland*, 6 en 13 mei en 10 juni 1932; A. Mirgeler, *Katholizismus und Politik*, in: A. Günther (ed.), *Was wir vom Nationalsozialismus erwarten*. Zwanzig Antworten, Stuttgart, 1932.

Albert der Große

E. Glöcker, Stuttgart

FESTSCHRIFT

für die

Herbsttagung

des

Katholischen

Akademikerverbandes

Herausgegeben von der Katholischen
Akademikervereinigung Stuttgart

Verlag Kepplerhaus, Buch- und Kunsthandlung
Stuttgart 1932

^ Titelpagina van de bundel die werd uitgegeven naar aanleiding van de bijeenkomst van het Duitse Katholischer Akademischer Verband in de herfst van 1932. [ADVN, VBL 1288]

Het tweede referaat was dat van Anton Stonner (1895-1973) over *Die Wende in der Pädagogik*.²⁶ De priester en theoloog werkte op dat moment aan een boek over het “*unauflösbar innige Ineinander von germanischem und christlichem Wesen*”, met vele ideeën die Verschaeve kon onderschrijven.²⁷ De laatste spreker was de al gememoreerde Münsterse hoogleraar Peter Wust. Hij behandelde met *Die Wende im abendländischen Denken der Gegenwart* de geestelijke omslag van de cultuur, de *Umbruch* of radicale ommekeer die zich ten overstaan van de vooroorlogse situatie had voorgedaan, het besef dat de bladzijde van die *Neuzeit* definitief was omgeslagen. Het zal voor Verschaeve een verademing zijn geweest de man te hebben kunnen aanhoren over wie Leemans zo veel had verteld en had geschreven in *Jong Dietschland*.²⁸

In Aken was Verschaeve omstuwd geweest door honderden Vlamingen die hem op handen droegen en zijn Vlaams-nationalistische overtuiging deelden, terwijl het hier ging om “*eine geschlossene katholische Gruppe*” die hij nauwelijks kende. Hij arriveerde in Stuttgart toen de nazistische en communistische straatterreur een hoogtepunt bereikte, met dagelijks tientallen doden. Ondertussen was de laatste valabele katholieke Zentrum-politicus Heinrich Brüning (1885-1970) op 30 mei 1932 teruggetreden als regeringsleider.

“UND DANN STEHT DIE KUNST DER KATHOLIKEN ALT UND UNWIRKSAM”

Verschaeve stelde in zijn Stuttgartse referaat, aansluitend bij zijn Antwerpse Augustinusrede uit 1927, dat het diepe besef en het warme en vruchtbare gevoel uit het hart komen, niet uit de conceptuele voorraad van het hoofd. Niet alleen hart en hoofd volgen deze wetmatigheid, ook de kunst, zo meende hij. Hij had de ambitie om in zijn voordracht een diepteboring te verrichten naar de *Wurzel selbst der Wende*. De meest geschikte gids om dat cultuurverschijnsel te doorgronden, bleek voor hem de Russische filosoof en cultuurcriticus Nikolaj Berdajev (1874-1948) te zijn, onder meer auteur van *De nieuwe middeleeuwen* uit 1927. Verschaeve vreesde dat zijn eigen tijd de intellectuele en artistieke prestaties uit het geïdealiseerde hoogtij van de Westerse cultuur niet meer aankon, maar pleitte desondanks niet voor een louter door nostalgie geïnspireerde herhaling of herneming. Het trio waarheid, eenheid en directheid moest het richtsnoer worden voor de kunst en voor andere dingen.

Zoals Henry Van de Velde (1863-1957), die hij tijdens het interbellum overigens slechts één keer citeerde, was Verschaeve sterk getroffen door de strakke en waarheid symboliserende eenvoud van de Griekse tempels. Een recente reis naar Italië had hem onder meer naar de tempel van Paestum gebracht, waarover hij eind maart 1931 een opstel

— 26 L. Esch, Neudeutschland. Association catholique de la jeunesse allemande, in: *La Cité Chrétienne*, 20 februari 1932, pp. 460-470.

27 A. Stonner, *Germanentum und Christentum. Bilder aus den deutschen Frühzeit zur Erkenntnis deutscher Wesen*, Regensburg, 1933.

28 ‘Op bezoek bij Prof. Dr. Peter Wust’, in: *Jong Dietschland*, 31 juli 1931.

had beëindigd. In Stuttgart had hij het over de “in Deutschland berühmt gewordener Architect”, die in 1926 was teruggekeerd naar België en die hij in 1930 had ontmoet in Brugge bij de jurering over een standbeeld voor Gezelle.²⁹

De tweede dwingende opgave was de eenheid van mens en cultuur, die in de ogen van Verschaeve werd bedreigd door de *Individumsvergötterung* en door de overmatige cultus van het *Ich*. Daartegen kon niet fel genoeg worden geageerd. Hij refereerde in dat verband naar het pas opgerichte jeugdtijdschrift *Drang* van de Dinaso-jongeren, waaruit hij een volgens hem kardinale zin vertaalde en citeerde: “Wir werden kämpfen um eine Kunst, die den flämischen Menschen in seine Seele einführt. Ruhelos wollen wir Kampf führen gegen blutlosen Ästhetentum, diese Parodie des männlichen Willens, gegen die Ausbeutung des Herzens, die wollüstige Ichvergötterung, den Erotismus, gegen alle Weichheit und Eitelkeit”. De spreker was er zeker van dat de Duitse jeugd er ook zo over dacht. Verschaeve bedoelde daarmee zeker niet de katholieke jongeren, die geïnspireerd door onder meer Romano Guardini een toekomstgerichte cultuurbeweging wilden mobiliseren die inzette op democratisch burgerschap en een boven-nationalistische kijk op Europa. Allicht zinspeelde hij op de scholieren en studenten van de *Bündische Jugend*, waarvan vele groepen vanaf omstreeks 1930 meer en meer in de richting van de *Hitlerjugend* evolueerden. De derde wekroep was die van daadkracht en directheid: die *schwere Zeit fordert rasche, entschiedene Tat*, een kunst zonder omslag of omwegen.

Verschaeve sloot probleemloos aan bij *Drang* en bij *De Westvlaming* van Joris Van Severen, dat in december 1932 werd omgedoopt tot *Hier Dinaso*. Daar hoorde men dezelfde taal als in het Duitse maandblad *Die Tat*, dat sinds oktober 1929 in handen was van journalist Hans Zehner (1899-1966), gewezen redacteur van de liberale *Vossische Zeitung* (Berlijn). Het tijdschrift, met vanaf oktober 1931 *Monatschrift zur Gestaltung neuer Wirklichkeit* als ondertitel, hanteerde een *völkische* en anti-intellectualistische taal, die werd gevoed door een romantisch en mystiek anti-rationalisme. Helemaal de lijn van Verschaeve dus, die aan het verglijden was naar het nationaalsocialisme.³⁰

Het kwam erop aan de praxis van katholieke cultuur en kunst te toetsen aan het drieluik waarheid, eenheid en directheid. Dat viel in de uiteenzetting van Verschaeve nogal tegen. Hij presenteerde een klaaglitanie over wat hij de *Bolschewikenwelt* noemde en diskwalificeerde de Russische modernistische dichter Vladimir Majakovski (1893-1936) als niet meer dan een constructivistische klungelaar.

²⁹ De tempel te Paestum, waarin hij refereerde aan *Credo Amo* van Van de Velde uit 1913, werd niet opgenomen in VW, dl. 5, 1936, maar wel in VW, dl. 4, 1954, pp. 118-128.

³⁰ R. Ahrens, *Bündische Jugend. Eine neue Geschichte 1918-1935*, Göttingen, 2015; D. Rochtus, *Ein Publizist zwischen links und rechts? Eine annäherung an Hans Zehner (1899-1966)*, in: M. Marneffe e.a. (red.), *Kollaboration und Widerstand zwischen Seine und Oder*, Leipzig, 2018, pp. 99-108.

^ Cover van De Pelgrim, juli 1930. [ADV N, VY 1209]

Het werd nu tijd, aldus Verschaeve, om de vraag te stellen hoe de katholieke kunstenaars in het bijzonder en de katholieke kerk in het algemeen met de artistieke en culturele avant-garde dienden om te gaan. De katholieke kunstenaars namen niet het voortouw in het verschuivende tijdsgewricht. Zij waren vreesachtig en volgden de ontwikkelingen slechts van ver, zo stelde hij met spijt vast. Over een meer offensieve houding, zoals die een ogenblik in *De Pelgrim* (1929-1931) waarneembaar was, sprak hij niet. Over de uitspraken van het Vaticaan en van nationale kerkleiders betreffende het wezenlijke van een christelijke kunst, toonde hij zich diep ontgoocheld. Als opnieuw in de diepte gedacht en gewerkt wordt, zou echter *“das Neuerleben in alle Strömungen, in der Kunst”* mogelijk zijn. Voorlopig was dat helaas nog niet het geval. *“Die Stunde der Schwäche”* heerste nog, *“und dann steht die Kunst der Katholiken alt und unwirksam da in den gewältigsten Wende aller Zeiten”*.³¹

EEN ONVERWACHT POSTSCRIPTUM UIT LANGEMARK

In de *Kölnische Volkszeitung* van 7 augustus werd opgemerkt dat Verschaeve in Stuttgart *“kaum etwas Neues”* had gebracht. In de editie van 14 augustus van deze krant betreunde Wilhem Spael (1894-1966), een van de kopstukken van het katholieke verenigingsleven in het Rijnland, dat Verschaeve en de andere sprekers nauwelijks ideeën hadden aangereikt om de verwarring in de geesten van de katholieke (intellectuele) jongeren door de nationaalsocialistische pseudoprofeten tegen te gaan. Hij ging trouwens goeddeels voorbij aan het referaat van de priester uit het West-Vlaamse Alveringem. Overigens bleef het Stuttgartse congres verder haast onopgemerkt. Het bijzonder goed geïnformeerde Parijse *Documentation Catholique*, ook wat betreft Duitse aangelegenheden, gaf in januari 1933 een omstandig verslag over zeven katholieke congressen uit het voorbije jaar, maar repte er met geen woord over.

Op zaterdag 6 augustus vertrok Verschaeve uit Stuttgart en bezocht hij eerst München. Daarna reisde hij naar Dresden en Berlijn, waar hij enkele dagen bij zijn neef Marcel Romeo Breyne (1890-1972) verbleef, die hem al jaren nationalistisch propaganda-materiaal en andere publicaties bezorgde.³² In een telegram aan Jozef Lootens van 20 augustus meldde Verschaeve dat hij via Weimar en Keulen terug naar huis was gekomen. Aan Angela Tysmans (1890-1985) liet hij op 16 september weten dat hij nog nagenoot van zijn uitstap naar Duitsland: *“Ik ben gaan spreken in Stuttgart. Ik zou spijs alle ellende en verwarring, die daar heerscht, ginds willen wonen en werken. 't Leven hier lijkt me een langzaam sterven en 't land hier een graf”*.³³ Wat later sloot Verschaeve zich aan bij het Verdinaso.

³¹ Kentering in de kunst verscheen in: *Thomistisch tijdschrift* (1933, nr. 3) en de Duitse versie in VW, dl. 4, 1954, pp. 776-797.

³² ADVN, FV: Persoonlijke herinneringen aan Cyriel Verschaeve 1900-1950.

³³ ADVN, FV: Verschaeve aan Tysmans, 16 september 1932.

Uit zijn briefwisseling blijkt dat Verschaeve sedert zijn toespraak in Aken in 1931 af en toe bezoek ontving uit Duitsland. Nadat het koor van de Akense dom dat jaar in West-Vlaanderen had mogen optreden, maar de in dat verband geplande toespraken van hem en enkele anderen door de Belgische regering waren verboden geworden, fulmineerde hij in de volgende bewoordingen: *"Ons IJzerkruis draagt maar één sieraad, 't bloed van ons volk"*. Helaas betekende dit *"noch victorie, noch zegeroes"*. *"Op de grote Augustusbedevaart kan men den waan koesteren dat het niet zo is. (...) Tweehonderdduizend handen ten hemel geheven om aan Vlaanderen trouwe te zweren totterdood: hoopvol! Ja, indien totterdood zo geen lange termijn was."*³⁴ Later dat jaar voegde hij er het volgende aan toe: *"De dagen van dezen toren zijn de laatste"*. En verder: *"'t Bloed der slagvel-den droogt niet op, ook niet voor Duitsland. Wij Vlamingen zeggen treurig, Germanen tot Germanen: es hätte nicht sein sollen"*. De broederschap onder de Germanen noemde hij pathetisch en dreigend *"de eenheidsbroederschap van den dood"*.

Verschaeve citeerde ook de Duitse poëet Heinrich Lersch (1889-1936), een katholieke en sociaal bewogen *Arbeiterdichter* uit het Rijnland, die tegelijk gevoelig was voor nationalistische opschepperij. In augustus 1914 was hij vol enthousiasme de oorlog ingestapt. Een vers uit zijn gedicht *Soldatenabschied* maakte hem beroemd in heel Duitsland: *"Deutschland muss leben und wenn wir sterben müssen"*... Het staat te lezen in het *Soldatenfriedhof* van Langemark en is tot vandaag in Duitsland in het collectieve geheugen behouden gebleven. In 1915 gaf Lersch de bundel *Brüder* uit, waarin een soldaat aan het IJzerfront op zoek gaat naar zijn gesneuvelde broer, maar hem niet vindt of niet meer herkent. Verschaeve beschouwde dat als een ontroerend moment van schoonheid. Lersch sloot zich in het begin van de jaren 1930 aan bij de NSDAP.

In de slotalinea van deze bijdrage in *Jong Dietschland* liet Verschaeve er geen twijfel over bestaan wat hij bedoelde met het motto *'Zie 't Oosten bloost'*, een vers uit *Klokke Roeland* van Albrecht Rodenbach (1856-1880), dat hij connecteerde met een dichtregel uit *Faust II* van Johann Wolfgang Goethe (1749-1832): *"Horchet! Horcht den Sturm der Horen! Tönend wird (...) Schon der neue Tag geboren"*. De nieuwe dag was voor Verschaeve een Germaanse dag. *"Er gloriëert nog net geen morgenrood over Vlaanderen"*, zo schreef hij, *"maar dat zal snel gebeuren: aan de oosterkim der geschiedenis, voor een nieuwen langen groten dag. En die springvloed zal opwentelen"*. Net zoals in Aken op 14 september 1931 sloot hij af met een dubbele wens: *"Zo moge het geschieden voor Vlaanderen! Zo moge het geschieden voor Duitsland!"*.³⁵ Daarmee werd steeds nadrukkelijker een politiek-nationalistische omwenteling nagestreefd.

---

³⁴ Het IJzerkruis spreekt tot het volk, in: *Jong Dietschland*, 21 augustus 1931.

³⁵ VW, dl. 7, 1959, pp. 769-774.

Verschaeve had zich met dit alles ontwikkeld tot de roerganger van een nationalistisch-Germaans Duitsland, waarmee Vlaanderen natuurlijkerwijze – *“door de banden van het bloed”* – was verbonden en waarvan hij steun verwachtte. Dat het land onafwendbaar voortijlde naar het nationaalsocialisme, vormde voor Verschaeve geen obstakel, wel integendeel. Duitsland kon zijn nieuwe vaderland worden. *“Zie 't Oosten bloost”* werd voor de rest van zijn leven – tot in zijn *Oorlogsgedenkschriften* (1944-1946) – zijn vaste en verstarde motto, dat hem bracht tot een onomkeerbaar engagement ten behoeve van het nationaalsocialisme.